

الگوی راهبردی تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران*

سیدمحمدتقی آل غفور**، سید محمدحسین هاشمیان***، عبدالله نوری گلجایی****

چکیده

تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی می‌تواند یکی از الزامات راهبردی در تحقق دموکراسی باشد. با وجود قدمت صد ساله تشکیل احزاب در ایران هنوز در مواجهه با نظام انتخاباتی با چالش‌ها و واگرایی‌هایی روبه‌رو است (تاریخچه). با بررسی به عمل آمده مشخص گردید که تحقیقی در این رابطه وجود نداشته است (پیشینه). بنابراین به‌دست آوردن الگوی راهبردی تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی نیازمند به بررسی است (مسئله). از این‌رو پرسش اصلی این است که الگوی راهبردی تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟ (سؤال). این تحقیق اکتشافی بوده و فرضیه‌ای در این زمینه وجود ندارد (فرضیه). بنابراین، هدف، ترسیم الگوی تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران است (هدف). این تحقیق به کمک روش داده‌بنیاد تلاش دارد؛ الگوی راهبردی تعامل احزاب و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران را تدوین کند (روش). پس از استخراج دیدگاه مصاحبه‌شوندگان و جمع‌بندی نظرهای آنها، کد باز استخراج و از

* برگرفته از رساله دکتری نویسنده مسئول با عنوان "مناسبات حزبی و نظام انتخاباتی و تأثیر آن بر کارآمدی سیاسی در جمهوری اسلامی".

** استادیار علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، smta1334@gmail.com.

*** دانشیار علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، hashemi1401@gmail.com.

**** دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، (نویسنده مسئول)، goljahy@yahoo.com.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۱۱

تلفیق آنها کد محوری و در نهایت از تلفیق کدهای محوری، کدهای انتخابی به دست آمد. به طوری که تمام کدهای محوری در شش مقوله علی، محوری، زمینه‌ای، مداخله‌ای، راهبردی و پیامدی دسته‌بندی شده‌اند و روابط بین ابعاد مؤلفه‌ها و نشانه‌گرهای الگوی راهبردی تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران تدوین گردیده است (یافته).

واژه‌های کلیدی: الگو، تعامل، نظام انتخاباتی، نظام حزبی، جمهوری اسلامی ایران.

۱. مقدمه

نظام انتخاباتی یا نظام رأی‌گیری روشی است که رأی‌دهندگان به کمک آن فرد مورد نظر خویش را بر می‌گزینند. این انتخاب غالباً یا در شکل یک انتخابات برگزار می‌شود یا از طریق همه‌پرسی و دربارۀ یک سیاست کلان صورت می‌گیرد (Jhonson, 2009: 81). بنابراین نظام انتخاباتی مجموعه‌ای از قوانین برای به نتیجه رساندن یک انتخابات است. احزاب نیز به عنوان مکمل نظام انتخاباتی با ویژگی تشکیلات پایدار مرکزی، وجود شعبه‌های متعدد و مرتبط با مرکز، پشتیبانی و عضوگیری از مردم و همچنین تلاش برای دست یافتن به قدرت سیاسی (عبد الرحمن عالم، ۱۳۷۵: ۳۴۵) نقش مهمی در فرایند انتخابات دارند. احزاب سیاسی مشارکت سیاسی مشروع و قانونمند را به وجود آورده و حلقه مفقوده میان مردم و کارگزاران و تصمیم‌گیرندگان هستند. احزاب به واسطه تعامل و همکاری که با نظام انتخاباتی دارند موجب کاهش و دفع تضادها و در نهایت منجر به ثبات سیاسی می‌گردند. در واقع تعامل و همکاری مناسب میان احزاب و نظام انتخاباتی جامعه‌پذیری سیاسی، مشارکت سیاسی نهادینه هنجارهای سیاسی و اجتماعی، بسط و تعمیق مردم‌سالاری، انسجام و امنیت، تقویت مشارکت سیاسی فعال، انتخاب و به کارگیری نیروهای کارآمد (دوورژه، ۱۳۴۹: ۱۳۷) را در جامعه گسترش می‌دهد. بنا به تجارب تاریخی و زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، همکاری و تعامل میان احزاب و نظام‌های انتخاباتی در کشورهای مختلف متفاوت است. در کشوری مانند انگلستان که دارای نظام پارلمانی است، انتخاب اعضای پارلمان و انتخاب نخست‌وزیر از مسیر احزاب بوده و احزاب تصمیم‌نهایی در نظام انتخاباتی را می‌گیرند (دوورژه، ۱۳۵۷: ۳۸۲ و ۳۸۳). در جمهوری اسلامی ایران نیز نظام سیاسی به گونه‌ای تنظیم شده که همه مقام‌های حکومتی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم با رأی

مردم انتخاب می‌شوند. در اصل ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است: «امور کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود از راه انتخابات: انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر این‌ها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد.» همچنین در جمهوری اسلامی ایران با پیروزی انقلاب اسلامی حزب‌گرایی به طور رسمی مورد تأیید قانون اساسی بوده و در اصل بیست و ششم قانون اساسی آمده است: «احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی آزاد هستند. مشروط به اینکه اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی و مواردی مشابه را نقض نکنند». در برخی از دوره‌ها، این قانون از جانب برخی از احزاب مورد خدشه قرار گرفته و نه تنها احزاب در جهت حل مشکلات نظام انتخاباتی نبوده، بلکه خود عاملی در جهت ایجاد بحران در فرایند انتخابات شدند. به طور مثال در اوایل انقلاب اسلامی به دلیل شکل‌گیر نگرفتن احزاب مورد تأیید حاکمیت اسلامی، احزاب مخالف جمهوری اسلامی فرصت انتخابات و مشارکت مردمی را که سندی در جهت مقبولیت نظام سیاسی است با ایجاد درگیری‌ها و اغتشاشات خیابانی به بحران تبدیل کردند. فعالیت‌های حزب خلق مسلمان و حزب توده را می‌توان از آن دسته برشمرد. پس از اصلاح قانون اساسی در سال ۱۳۶۸ که نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران از پارلمانی به ریاستی تغییر یافت، تغییری در حل برخی از مشکلات سیاسی به وجود نیامد. به طوری که در سال ۱۳۸۸ به دلیل نپذیرفتن نتیجه انتخابات توسط برخی از احزاب، درگیری‌ها و اغتشاشات خیابانی ایجاد شد. امروزه نیز با وجود بیش از ۱۱۰ حزب و تشکل سیاسی به ثبت رسیده در وزارت کشور (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۸/۶/۲۹)، اما فعالیت‌های آنها دائمی نبوده و اکثر آنها فصلی هستند. فعالیت‌های این احزاب در ایام منتهی به انتخابات قوت گرفته و سپس با پایان انتخابات فروکش می‌کند. بنابراین نحوه همکاری و تعامل میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران مشخص نیست. با توجه به آنچه بیان شد مشکل اصلی نبود الگوی راهبردی همکاری و تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران است؛ به طوری که هر چه قدر این تعامل و همکاری در مسیری صحیح قرار گیرد، حوادث و مشکلات سیاسی و اجتماعی مبتنی بر آن کاسته خواهد شد. این مقاله، با هدف تدوین الگوی راهبردی تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران به رشته تحریر درآمده

است و سعی در پاسخ به این سؤال دارد که الگوی راهبردی تعامل حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟

۲. سابقه پژوهش

با بررسی‌های به عمل آمده مشخص گردید تحقیقاتی که در رابطه با تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی است، وجود ندارد. البته در زمینه همکاری و تعامل احزاب در انتخابات و نقش احزاب در توسعه سیاسی تحقیقاتی انجام شده که شامل کتاب، مقاله و پایان نامه می‌شود. در ذیل به بررسی هر یک از این موارد پرداخته خواهد شد.

«تعاملات احزاب و انتخابات با نگرش کاربردی در جمهوری اسلامی ایران» عصمت زکی‌زاده، تهران، کیهکشان دانش، ۱۳۸۸. در این کتاب نقش احزاب در انتخابات و نقش انتخابات در احزاب را به کمک روش توصیفی و تحلیلی بیان می‌کند. نویسنده به این نتیجه می‌رسد که احزاب با شرکت در فعالیت‌های انتخاباتی اقبال مختلف مردم را پای صندوق‌های رأی آورده و این نیز موجب رونق انتخابات می‌شود. از طرف دیگر نظام‌های انتخاباتی نیز، از طریق اهرم‌های مختلف بر رقابت‌های احزاب تأثیر می‌گذارند.

«احزاب سیاسی و نقش آن در توسعه سیاسی ایران: مطالعه موردی انتخابات» زیبا کلام، صادق؛ مقتدایی، مرتضی؛ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، شماره ۲۹، زمستان ۱۳۹۳، علمی- پژوهشی (دانشگاه آزاد). در این مقاله نویسندگان تلاش کرده‌اند تا نقش احزاب در ایجاد توسعه سیاسی خاص انتخابات را ثابت کنند. این تحقیق از نظریه ساختار- کارگزار بهره برده و به بررسی ویژگی احزاب سیاسی کارآمد پرداخته است. در نهایت به این نتیجه می‌رسد که اگر حزب به معنی صحیح کلمه شکل بگیرد؛ تأثیر به‌سزایی در کاهش خطاهای انتخاباتی داشته و مسیر توسعه سیاسی را هموارتر خواهد کرد. بنابراین این تحقیق نیز نقش احزاب را در کاهش خطاهای انتخاباتی مورد ارزیابی قرار داده که راهی برای توسعه سیاسی است.

«نظام انتخاباتی و تأثیر آن بر نظام حزبی در ایران» محمدباقر خرمشاد و ابوذر رفیعی قهساره، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال اول، شماره اول (بهار)، ۱۳۹۷. در این مقاله نویسنده تلاش کرده تا ضمن معرفی انواع مختلف نظام‌های انتخاباتی، نوع نظام

انتخاباتی به کار رفته در انتخابات مجلس شورای اسلامی و تأثیر این نظام انتخاباتی بر وضعیت احزاب سیاسی در جمهوری اسلامی ایران را مورد بررسی قرار دهد. بنابراین در این مقاله به یک بخش از راهکارهایی که موجب می‌شود تا احزاب بتوانند بیشترین تأثیر را در جامعه داشته باشند اشاره نموده و آن تغییر نظام انتخاباتی به پارلمانی است.

«درآمدی بر نظام انتخاباتی و تأثیر آن بر احزاب و رقابت سیاسی» اشرف کارگر قمی‌ها، تابستان ۱۳۹۵، سال دوم، شماره ۲، صص ۱۵۰ - ۱۶۱. در این مقاله نویسنده به بررسی مدل‌های مختلف نظام انتخاباتی پرداخته و تأثیر آن را در نقش‌آفرینی احزاب بررسی کرده است. نویسنده تلاش نموده تأثیر مدل انتخاباتی بر ثبات و بی‌ثبات در جامعه را نشان دهد.

در جمع‌بندی پیشینه تحقیق باید گفت، تحقیقات انجام شده در این زمینه به چند بخش کلی تقسیم شده و در چند حوزه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد که هر یک از آنها در واقع به بخشی از تحقیق مورد نظر ما اشاره کرده‌اند. بخشی از تحقیقات به احزاب پرداخته و نقش‌آفرینی آنها را در انتخابات تبیین نموده‌اند. بخش دیگر به مدل‌های انتخاباتی پرداخته و در کشورهای متعدد با وجود نظام‌های اکثریتی، ریاستی، پارلمانی، نیمه پارلمانی و غیره حضور فعال احزاب را در انتخابات مورد ارزیابی قرار داده‌اند. بخش دیگری از تحقیقات نیز به سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی مؤثر در رفتار انتخاباتی احزاب و جریان‌های سیاسی پرداخته و نقش جناح‌های سیاسی را در انتخابات مورد بررسی قرار داده‌اند. بنابراین تحقیقی که بتواند الگوی راهبردی تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران را بر اساس نظریه داده‌بنیاد بررسی کند وجود نداشته است.

۳. ادبیات نظری

۳-۱. مفهوم‌شناسی

الف) نظام حزبی: احزاب، گروه‌ها و سازمان‌های منظمی هستند که برای مبارزه در راه قدرت به وجود آمده‌اند. هدف مستقیم و علنی احزاب به دست آوردن قدرت یا شرکت در کارهای آن است. احزاب در تلاش‌اند تا در انتخابات کرسی‌هایی در مجالس قانون‌گذاری به دست آورند، نمایندگان و وزیرانی داشته باشند و سرانجام رشته حکومت را به دست

گیرند، بر آن تسلط پیدا کنند و سیاست‌های عمومی خود را عملی سازند (میخلز، ۱۳۸۵: ۲۸۹). علاوه بر این، با توجه به مفهوم واژه نظام که حاصل روابط بینابین و کنش دائمی مبتنی بر نظم میان اجزا است؛ نظام حزبی نیز نشان از ارتباط دائمی احزاب با متن جامعه و حکومت مبتنی بر قانون دارد (ایوبی، ۱۳۷۹: ۲۸). «نظام حزبی عبارت است از احزابی که به شیوه‌ای الگومند برای شکل دادن به یک نظام کلی با هم تعامل دارند. به طوری که قواعد مهم مربوط به رقابت احزاب در سطح گسترده‌ای بین بازیگران و فعالان عرصه سیاست مورد پذیرش قرار گیرند و این قواعد پایه، نهادینه شود» (فیرحی، ۱۳۹۶: ۷۸). ماین ویرینگ چهار ویژگی: ثبات قابل توجه احزاب، ریشه اجتماعی احزاب، مشروعیت احزاب و سازمان احزاب را برای نظام‌های حزبی معرفی کرده به طوری که با وجود این چهار ویژگی، نظام حزبی در جامعه نهادینه می‌گردد (Mainwaring; 1999: 54). با توجه به آنچه بیان شد نظام حزبی، نظامی است که دولت‌ها بر پایه احزاب تشکیل شده و احزاب به کمک حمایت‌های مردمی نقش تعیین کننده‌ای در تعیین و کنترل دولت دارند.

ب) **نظام انتخاباتی:** نظام انتخاباتی یا نظام رأی‌گیری روشی است که رأی‌دهندگان به کمک آن فرد مورد نظر خویش را بر می‌گزینند. این انتخاب، غالباً یا در شکل یک انتخابات برگزار می‌شود یا از طریق همه‌پرسی و درباره یک سیاست کلان صورت می‌گیرد (GICQUEL.1987: 177). بنابراین نظام انتخاباتی مجموعه‌ای از قوانین برای به نتیجه رساندن یک انتخابات است. نظام انتخاباتی سه مدل دارد که در ذیل هر یک از آنها تبیین شده است.

پ) مدل‌های نظام انتخاباتی و تأثیر آن بر نظام حزبی

جدول ۱. مدل‌های نظام انتخاباتی و تأثیر آن بر نظام حزبی

فهرست بسته: رأی دهندگان از میان فهرست‌های مختلف، حق رأی به یکی از آنها را دارند.	نظام حزبی: حضور رهبران احزاب در صحنه سیاسی	نظام انتخاباتی اکثریتی
فهرست باز: رأی دهندگان از میان فهرست‌های مختلف، نامزدهای مورد نظر خود را انتخاب، و به تنظیم فهرست مورد علاقه خود اقدام می‌کنند.	نظام حزبی: میزان نفوذ احزاب سیاسی کاسته می‌شود.	
فهرست‌های هم‌خانواده: احزاب سیاسی و	نظام حزبی: به تناسب آرای هر	

<p>فهرست، کرسی‌ها، میان فهرست‌های هم‌خانواده توزیع می‌گردد.</p>	<p>گروه‌هایی که فهرست‌هایی را برای انتخابات معرفی کرده‌اند، می‌بایست قبل از برگزاری انتخابات، فهرست‌های هم‌خانواده خود را نیز مشخص کنند.</p>	
<p>در نظام انتخابات اکثریتی، گروه‌ها و احزاب کوچک امید چندانی برای کسب کرسی نمایندگی را ندارند و از گردونه اداره کشور حذف می‌شوند.</p>		
<p>نظام حزبی: نظام انتخاباتی بر پایه احزاب بوده هر یک از احزاب سیاسی به تناسب میزان آرای خود در انتخابات، می‌تواند کرسی‌ها پارلمانی را به خود اختصاص دهد.</p>	<p>هر یک از احزاب سیاسی به تناسب میزان آرای خود در انتخابات، می‌تواند کرسی‌ها پارلمانی را به خود اختصاص دهد.</p>	<p>نظام انتخاباتی تناسبی</p>
<p>در نظام انتخابات تناسبی، هر حزب یا گروهی به تناسب آرای خود می‌تواند صاحب کرسی نمایندگی باشد.</p>		
<p>نظام حزبی: هم افراد به صورت حزبی می‌توانند کاندیدا شوند و هم به صورت مستقل.</p>	<p>جمع دو نظام تناسبی و اکثریتی است.</p>	<p>نظام انتخاباتی مختلط</p>
<p>نظام انتخاباتی مختلط جمع کردن میان اصل عدالت و رعایت حق گروه‌ها و احزاب سیاسی مختلف و امکان تشکیل اکثریت پارلمانی است.</p>		

(منبع: 179: GICQUEL.1987)

ت). نظام انتخاباتی جمهوری اسلامی ایران: نظام سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، به گونه‌ای تنظیم شده که همه مقام‌های حکومتی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم با رأی مردم انتخاب می‌شوند. در اصل ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است: «امور کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود از راه انتخابات: انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر اینها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد». مدل انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران، دو مرحله‌ای بوده که از نوع نظام اکثریتی است و هر فرد که نصف به علاوه یک رأی را کسب کند به عنوان منتخب مردم قرار می‌گیرد. در غیر این صورت انتخابات به مرحله دوم رفته و در این مرحله فردی که بیشترین

رای را بیاورد به عنوان منتخب قرار می‌گیرد (کواکبیان، ۱۳۸۳: ۳۸).

ج) الگوی راهبردی: برای تعریف الگوی راهبردی لازم است در ابتدا مفهوم الگو و سپس راهبرد تبیین گردد. برای واژه Pattern در لغت‌نامه معانی مختلفی از جمله: الگو، انگاره، شکل و نمونه، قالب، طرح، منوال و نقش بیان شده است. در یک تعریف؛ الگو یا مدل، نمایش نظری و ساده شده از جهان واقعی می باشد. (دهقان، ۱۳۸۶: ۶۵). در تعریفی دیگر: «الگو یک سری فرضیات مشترک است. الگوروشی است که با آن دنیا را تعبیر می‌کنیم. الگو دنیا را برای ما شرح می‌دهد و ما را در پیش‌گویی عملکرد آن یاری می‌دهد» (توسلی، ۱۳۶۹: ۱۴۳). با توجه به آنچه از تعریف الگو بیان شد؛ الگوها برداشت‌های ذهنی از دنیای واقعی هستند. به تعبیر دیگر، مدل، الگویی اقتباس شده از مسائل عینی و واقعی است که روابط بین متغیرها را نشان می‌دهد و پیش‌بینی را ساده می‌کنند. همچنین مفهوم راهبرد را فرایندی برشمرده‌اند که به کمک آن سازمان‌ها می‌توانند محیط‌های داخلی و خارجی خود را رصد نموده و شناختی نسبت به آن داشته باشند. به طوری که مسیر اقدامات خود را شناخته و در نهایت راهبرد لازم را به کارگیری نمایند. (اسماعیلی، ۱۳۹۲: ۴۶) در تعریفی دیگر، راهبردها مجموعه‌ای از برنامه‌های انتخابی یک سازمان بوده که با در نظر گرفتن محدودیت‌ها و امکانات عالم واقع به قصد نائل شدن به اهداف ترسیم شده است (اسماعیلی، ۱۳۹۲: ۴۷). حال می‌توان گفت که الگوی راهبردی، نمایش نظری از مجموعه برنامه‌های انتخابی مبتنی بر عوامل مؤثر درونی و بیرونی در یک سازمان بوده که بر پایه جهان واقع است. در بررسی تحلیل‌های راهبردی، برخی از الگوها مبتنی بر تحلیل بیرونی است و برخی دیگر تحلیل درونی را مورد ارزیابی قرار می‌دهند. در این تحقیق توجه به عوامل بیرونی و درونی اعم از مکانیکی و ارگانیکی ملاک بررسی است.

۴. روش و ابزار تحقیق

به دلیل آنکه این تحقیق اکتشافی بوده و نظریه‌های مشخصی نسبت به مسئله پژوهش وجود نداشته یا در چهارچوب مکانی و زمانی مشخصی که تحقیق در آن صورت گرفته، نظرات کافی موجود نیست، بنابراین به کمک روش داده‌بنیاد به گردآوری اطلاعات می‌پردازیم

(ادیب حاج باقری، ۱۳۸۵: ۱۶). در توضیح روش داده‌بنیاد باید گفت که کدگذاری به معنای رمزگشایی و تفسیر داده‌ها و شامل نام‌گذاری مفاهیم و مقولات و بسط آنها با جزئیات بیشتر و ساخت قضایا که بارنی گلیسر و انسلم استراوس (۱۹۶۷م) پیشگامان آن هستند، صورت می‌گیرد (ادیب حاج باقری، ۱۳۸۵: ۱۷). کدگذاری مفهوم‌بندی و مقوله‌بندی تکه‌هایی از داده‌ها به وسیله یک نام، عنوان یا برجسب‌هایی که به طور هم‌زمان هر قطعه از داده‌ها را تلیخیص و تشریح می‌کند. به بیان دیگر، کدگذاری به عملیات جداسازی داده‌ها و چسباندن مفاهیم اولیه به داده‌های خام گفته می‌شود (Glaser, 1978: 83). فرایند انجام کدبندی (استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی)، تدوین مفاهیم، مقولات و قضایا، ایجاد پیوند بین یک مقوله و مقوله‌های فرعی آن، است. از طریق نمونه‌گیری نظری، تحلیل‌گر به طور هم‌زمان داده‌هایش را گردآوری، کدگذاری و تحلیل می‌کند و تصمیم می‌گیرد که در مرحله بعدی چه داده‌هایی را و از کجا گردآوری کند. با توجه به آنچه بیان شد، محقق در ابتدا در مرحله کدگذاری باز با مرور مجموعه داده‌های گردآوری شده تلاش می‌کند که مفاهیم مستتر در آن را بازشناسد. این مرحله باز نامیده می‌شود، چرا که پژوهشگر بدون هیچ محدودیتی به نام‌گذاری مفاهیم می‌پردازد. در کدگذاری باز پژوهشگر با ذهنی باز به نام‌گذاری مفاهیم می‌پردازد و محدودیتی برای تعداد آنها قائل نمی‌شود. سپس در مرحله کدگذاری محوری محقق مفاهیم مرتبط را دسته‌بندی کرده و مفاهیمی که ذیل یک عنوان می‌گنجد قرار می‌دهد. در مرحله بعد مفاهیم دسته‌بندی شده و در شش مقوله زمینه‌ای، راهبردی، محوری، مداخله‌گر، محیطی و پیامدی تقسیم می‌شوند. سپس در مرحله بعد آنچه محقق از این تصویر می‌بیند به عنوان الگویی برای دیگران به تصویر می‌کشد (Glaser, 1978: 84). در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش داده‌بنیاد استفاده خواهد شد و سپس مدلی مفهومی در این رابطه ارائه می‌گردد. به همین منظور از مصاحبه‌نخبگی بهره خواهد برد. مصاحبه‌ها با نخبگان، به صورت باز بوده تا مصاحبه‌شوندگان به دور از هر گونه تحکم و ساختاریافتگی دیدگاه خود را در این رابطه بیان نمایند. البته پرسش‌ها درباره پاسخ به سؤال اصلی بوده است. پس از پایان مصاحبه برای تنظیم کدهای باز از روش مقایسه‌ای و تطابق میان اطلاعات به دست آمده استفاده می‌گردد.

این روش برگرفته از تکنیک کسب اطلاعات دقیق موازی^۱ است (عباس زاده، ۱۳۹۱: ۲۳). علاوه بر این مقوله‌های به دست آمده در مرحله کدهای انتخابی به جمع نخبگان بازگردانده شده و هر یک از آنها برای این مقوله‌ها نمره‌های را از صفر تا ده در نظر گرفتند. برای اعتبارسنجی و روایی مقوله‌ها از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده که ضریب پایایی آن برابر با ۷۳ است (Andreas, 2003: 23).

۵. جامعه آماری و نمونه‌گیری

با هدف دستیابی به تعاملات نظام حزبی و نظام انتخاباتی، مصاحبه‌هایی غیرتصادفی و هدفمند با کارشناسان و متخصصان این حوزه انجام شد. در واقع مشارکت‌کنندگان، مجموعه‌ای از افراد یا گروه‌هایی اند که متناسب با اهداف پژوهش، دارای اطلاعات مدنظرند. این افراد که در مجموع ۱۵ نفر هستند؛ مجموعه‌ای از گروه‌های متخصص بوده که دارای سوابق مختلفی در سطوح عالی احزاب، دولت، مجلس یا ارکان مرتبط با سایر قوا داشته‌اند.

جدول ۲. مشخصات جامعه آماری

سطح تحصیلات	کارشناسی	کارشناسی ارشد	دکتری
میزان سنوات در مسئولیت‌های کلیدی	کمتر از ۲۰ سال	بین ۲۰ تا ۳۰ سال	بیشتر از ۳۰ سال
	۰٪	۲۰٪	۸۰٪
	۱۳/۳٪	۲۰٪	۶۶/۶۶٪

(منبع: یافته‌های پژوهش)

۶. اعتبارسنجی

در این تحقیق معیار رسیدن به حداکثر اطلاعات است، به طوری که پس از بررسی‌های به عمل آمده، پیوسته با داده‌هایی مواجهه می‌شویم که تکرار می‌شوند. به طور مثال زمانی که در مصاحبه‌های در حال انجام، پژوهشگر حرف‌ها و نظرات مشابهی را به طور مکرر می‌شنود می‌تواند حدس بزند که اشباع داده‌ها صورت گرفته است (رنجبر، ۱۳۹۱: ۲۶۵). بر همین اساس، در این تحقیق اعتبار‌پذیری داده‌ها از طریق اشباع و حد کفایت و رفت

¹. peer debriefing

برگشت‌های مکرر به صورت نخبگی است.

۷. یافته‌های تحقیق

۷-۱. کدگذاری باز و محوری

در این تحقیق از مصاحبه‌هایی که با نخبگان انجام شد، در مجموع تعداد ۶۵۴ مورد کد باز استخراج گردید. در این مرحله کدهای باز، مفهوم‌بندی شده و برچسب‌گذاری و به تعبیر دیگر عنوان‌گذاری شده است. به طوری که از این روش مفاهیم جزئی به‌دست می‌آید (Glaser 1978: 85). سپس از کنار هم قرار دادن مفاهیم مرتبط، مفاهیم کلی‌تری حاصل می‌گردد (همان). در جدول ذیل از ۱۱۲ مفهوم، ۴۶ مفهوم کلی استخراج شده است. در مقابل مفاهیم مرتبط، کدهای محوری تبیین شده است. به طوری که بر اساس نظریه داده‌بنیاد، کدهای محوری مقوله‌بندی شده و هر یک از مقوله‌ها مشخص گردید. با توجه به رعایت حجم صفحات مقاله، از ارائه همه جدول‌های کدگذاری باز پرهیز گردید و تلاش شد تا در یک جدول مقصود نویسنده نشان داده شود.

جدول ۳. یافته‌های فرایند کدگذاری باز و محوری

کدگذاری باز		کدگذاری محوری	
کدهای باز	(مقوله‌های فرعی)	مقوله اصلی	مقوله محوری
انطباق مطالبات، مواضع، رفتارها و رویکردهای احزاب با موازین قانونی، تدوین قانون تعامل احزاب و انتخابات، رفع ابهامات قانون اساسی در الگوی تعامل مطلوب، تنظیم سند لازم‌الاجرا برای نقش آفرینی احزاب در انتخابات، تبیین قانونی و شفافیت مسئولیت احزاب برای اجرای انتخابات، کارایی و قابلیت اجرایی قوانین و ساز و کار قانونی برای رسیدگی به قوانین و مقررات متعارض، پذیرش نتایج انتخابات توسط همه احزاب	چالش‌های قانون‌گذاری و اجرای قوانین	الزامات تعاملات کارآمد میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی	شرایط علی
دعوت احزاب از مردم برای حضور حداکثری در انتخابات، حمایت احزاب از انتخابات، معیار قرار انتخابات، ارائه صندوق‌ها در تمام نقاط کشور توسط	تکالیف مشترک و مکمل برای تحقق مشارکت حداکثری		

کدگذاری باز			کدگذاری محوری
کدهای باز	مقوله اصلی	مقوله فرعی	
ستادهای برگزاری انتخابات، برگزاری انتخابات در موقع مقرر (زمان آن را به تأخیر نیندازند)، باورپذیری دولت مردان نسبت به احزاب	در انتخابات		
پیروی از دستورات رهبری توسط احزاب و ستاد برگزاری انتخابات، فصل الخطاب قرار دادن منویات رهبری، عدم تخریب فرامین رهبری توسط احزاب، دعوت احزاب به پیروی از رهبری، تبیین شفاف مصادق ولایت پذیری احزاب در فرایند انتخابات.	اقتضائات تحقق منویات رهبری		
اطلاع‌رسانی دستگاه‌های نظارت بر انتخابات به احزاب و آحاد مردم نسبت به فرایند انتخابات، پرهیز از افشای مدارک شخصی احزاب، تأیید و رد کاندیدای احزاب به صورت محرمانه، عدم توهین به احزاب و کاندیدای آنها تقویت فرهنگ باورپذیری و اعتماد به احزاب در میان آحاد جامعه، فرهنگ‌سازی توانمندی و منش شخصیتی اعضای حزب، تأیید یارده صلاحیت کاندیدای معرفی شده توسط دستگاه‌های نظارتی به احزاب و سپس معرفی لیست تأیید شدگان به مردم توسط احزاب، مهیاسازی جهت معرفی هر چه بهتر احزاب توسط دستگاه‌های انتخاباتی	اقتضائات شخصیتی احزاب		
مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی احزاب نسبت به عملکردشان در فرایند برگزاری به موقع انتخابات، پرهیز از شخصی‌نگری در نظام انتخاباتی، دعوت از آحاد جامعه برای مشارکت حداکثری، تلاش برای روی کار آمدن مسئولان کارآمد، قانون محوری	الزامات مشترک در مسیر چشم‌انداز و سیاست‌های کلی نظام		
توجه نظام انتخاباتی به موانع حضور فعال نظام حزبی و برنامه‌ریزی جهت حذف یا کاهش موانع مذکور، برخورداری از حمایت همه دستگاه‌ها انتخاباتی	حمایت نظام انتخاباتی	تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی	پدیده محوری

کدگذاری باز		کدگذاری
مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	محوری
کدهای باز		
در به‌کارگیری دیدگاه‌ها و برنامه‌های نظام‌های حزبی، پشتیبانی نظام انتخاباتی از عوامل کلیدی اثربخشی تعامل میان احزاب و نظام انتخاباتی		
اعتقاد نظام انتخاباتی به جایگاه آموزش در تعالی نظام حزبی، تمایل به ریسک‌پذیری در میان نظام انتخاباتی، نگرش نظام انتخاباتی به خطاهای احزاب به‌منزله فرصتی برای یادگیری و ارتقا	شایستگی‌های کاندیدا	
جو همکاری نظام انتخاباتی و نظام حزبی در جامعه، فضای پویایی نظام حزبی و نظام انتخاباتی، جو اعتماد و مشارکت بین احزاب و نظام انتخاباتی برای ایجاد فضای شوق‌آمیز همکاری، فضای برابری نسبت به احزاب، صلح‌آمیزی احزاب.	ایجاد جو همکاری و تعامل	
تشویق مباحثه و مناظره احزاب در فضای مختلف، فرهنگ حزب محور، تقویت توانایی حزب‌محوری، فرهنگ انتخابات حزبی، فرهنگ‌سازی جهت تقویت ارتباط روشنفکران و رهبران اصلی احزاب با آحاد جامعه	فرهنگ حزب‌محوری	
فرهنگ بالنده و پویای نظام انتخاباتی، تقویت روحیه حزب باوری، تقویت آگاهی افراد از نقش احزاب، تقویت رضایت نظام حزبی، فرهنگ کمال‌گرایی و رشد و خودشکوفایی نظام انتخاباتی مبتنی بر نظام حزبی	فرهنگ تعالی‌مداری نظام انتخاباتی	بسترهای فرهنگی
به حداقل رساندن مرزها میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی، تلقی هر یک از اعضای نظام حزبی به‌عنوان یک مساعدت‌کننده نظام انتخاباتی، دادن آزادی به احزاب برای کسب تجربه، ریسک کردن در میان نظام انتخاباتی، فرصتی برای جبران اشتباه احزاب، تقویت و پرورش روحیه نقدپذیری در میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی، تقویت فرهنگ گفتاری و اختلاف نظر در	فرهنگ مدارا	شرایط زمینه‌ای

کدگذاری باز		مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای باز	کدگذاری محوری
میان احزاب					
وجود سیاست‌های منعطف و حمایتگر نسبت به احزاب، آیین‌نامه‌ها و ضوابط پشتیبان برای نقش آفرینی بیشتر احزاب، داشتن چشم‌انداز روشن و آینده‌نگر نسبت به حضور بیشتر احزاب در انتخابات		سیاست‌ها و قوانین			شرایط مداخله‌گر
نفوذ صاحبان قدرت و ثروت، مشارکت کاندیدای احزاب در طرح‌های کلان اقتصادی، نشر اطلاعات محرمانه توسط احزاب به عنوان رانت، گرایش رهبران احزاب عرف‌گرا به بیگانگان		پرهیز از تعاملات (بده و بستان) با صاحبان قدرت و ثروت	طرفیت‌های اثربخشی تعامل		
توجه احزاب به منافع عمومی شفاف‌سازی فعالیت‌ها و اقدامات احزاب، گزارش‌دهی سالانه اقدامات و فعالیت‌های احزاب به دستگاه‌های نظارتی، پاسخگویی احزاب، عملیات‌سازی مصوبات دستگاه‌های نظارتی، انتقاد از دستگاه‌های نظارتی و تصمیمات آنها از طریق روش‌های قانونی		پرهیز از شخصی‌نگری تعامل با دستگاه‌های نظارتی			
مهارت‌های حزبی، پوشش‌های حزبی، مهارت‌های نظارتی، مهارت‌های ارتقای اخلاق و منش تحمل‌پذیری در میان احزاب		مهارت‌های تعاملی			
سازمان‌دهی و آموزش مستمر احزاب، داشتن راهبرد در خصوص تسهیم دانش، تأکید بر یادگیرندگی در نظام حزبی و نظام انتخاباتی، تبدیل احزاب به احزاب آموزش‌دهنده به آحاد جامعه، بهبود کیفیت آموزش احزاب توسط نظام انتخاباتی، افزایش مسئولیت‌پذیری نظام حزبی در قبال تقویت یادگیری اعضای حزب		توسعه آموزشی احزاب و دستگاه‌های نظارتی			مکانیزم‌های هنجاری دوره‌ای راهبردها
پیش‌بینی فضایی برای تبادل تجارب، ایده‌ها و مهارت‌ها در میان احزاب، ایجاد بستر ارزش مناسب برای مدیریت		نهادینه‌سازی مکانیسم انتقال			

کدگذاری باز		مقوله اصلی	کدگذاری محوری
کدهای باز	(مقوله‌های فرعی)		
نظام حزبی، مستندسازی تجارب با رویکرد انتقال تجربه، تسهیم تجارب متخصصان علمی و اجرایی، تسهیم تجارب متخصصان علمی در خصوص راهبردهای عملیاتی در محیط اجرایی	تجارب	مکانیزم‌های	هنجاری فرا دوره‌ای
ورود کارکنان متخصص در تصمیم‌گیری، مدیریت تسهیل‌گر، ایجاد حس مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی در میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی، ایجاد فرصت برای اعضای حزب جهت مشارکت در برنامه‌ریزی استراتژیک احزاب، گسترش فرهنگ تیم‌محوری، تلاش برای رسیدن به اتفاق نظر در تصمیمات حزبی	توسعه مشارکت و کارگروهی		
افزایش توان مدیریتی در راستای به کارگیری از خرد جمعی، استفاده از ابزارهای نوین، ارتباط دائم میان احزاب و دستگاه‌های انتخاباتی	مدیریت پیشبرنده	مکانیزم‌های مدیریتی و	
هدف‌گذاری و اولویت‌بندی اهداف، وضع یک استاندارد برای سنجش ناظران، ارائه بازخورد مستمر در انجام فعالیت‌های ناظران، گزارش‌دهی مداوم، تلاش برای جبران نقص‌ها، نظام ارزیابی عملکرد مبتنی بر کیفیت.	بازنگری سازوکارهای نظارتی	ساختاری	
تدوین قوانین حمایتی از نظام حزبی، تجدیدنظر در ماهیت کمیته‌گرایانه آیین‌نامه‌های ارتقا، پالایش محدودیت‌های قانونی و حذف قوانین و سلسله مراتب دست و پاگیر، از بین بردن خلأهای قانونی، ایجاد فراکسیون‌های مجلس بر اساس ساختارهای نظام حزبی	بازنگری و پالایش قوانین و مقررات	مکانیزم‌های قانونی و مقرراتی	

کدگذاری باز		مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدگذاری محوری
کدهای باز	(مقوله‌های فرعی)			
تمرکز احزاب بر وظایف ذاتی خویش، شفافیت هر چه بیشتر انتخابات به واسطه برگزاری انتخابات الکترونیکی، لزوم نظارت شفاف بر عملکرد احزاب، لزوم نظارت شفاف احزاب بر روند انتخابات، نظارت مؤثر بر رفتار و عملکرد نمایندگان احزاب در انتخابات	شفاف سازی در عملکرد			
ایجاد پیچیدگی سازمانی در میان احزاب، تبیین شرح وظایف و مشخصات سیاست‌های هر حزب، کاهش ادبیات تعارفات و خودسانسوری، پایبندی به رفتارهای ارزشی در میان احزاب، پاسخگویی احزاب در فرایند انتخابات اعم از (حین، قبل و بعد)	برنامه محوری نظام حزبی			
ثبت نام از افراد مختلف در احزاب، تخصص‌گرایی در نظام حزبی، جلوگیری از تشکیل و پراکندگی احزاب متعدد در نظام حزبی، معرفی کاندیدا توسط احزاب، ارائه برنامه‌ها و فعالیت‌های قابل اجرا توسط احزاب در فرایند انتخابات، اتکای نظام حزبی به سند چشم انداز				
افزایش تمایل به حرفه‌ای‌گرایی در میان اعضای احزاب، کمک به شکل‌گیری هویت نظام حزبی، کاهش رفتارهای انحرافی احزاب، تلاش برای بهتر انجام شدن وظایف در احزاب	توسعه قابلیت‌ها و خلاقیت کارکنان			
تقویت مشروعیت مردمی و در نتیجه اقتدار نظام سیاسی، جلوگیری از طمع‌های بیگانگان جهت تجاوز به حریم جمهوری اسلامی ایران، ایجاد اتحاد درونی جهت ایجاد تعاملات جهانی	افزایش موفقیت‌های بین‌المللی	پیامدهای فردی		
گسترش پاسخگویی نسبت به مطالبات عمومی، کاهش بحران‌ها و هزینه‌های نظام ارتقای قابلیت‌های سازمانی، ایجاد خودبستگی، گسترش پاسخگویی نسبت به مطالبات عمومی، ایجاد امیدواری به مدیریت انتخاباتی، تسریع در برنامه‌های پیشرفت و توسعه کشور، مشارکت حداکثری مردم در انتخابات، نهادینه شدن قانون مداری در فرایند تعاملی نظام حزبی و نظام انتخاباتی	افزایش موفقیت‌های داخلی	پیامدهای اجتماعی		پیامدها

(منبع: یافته‌های پژوهش)

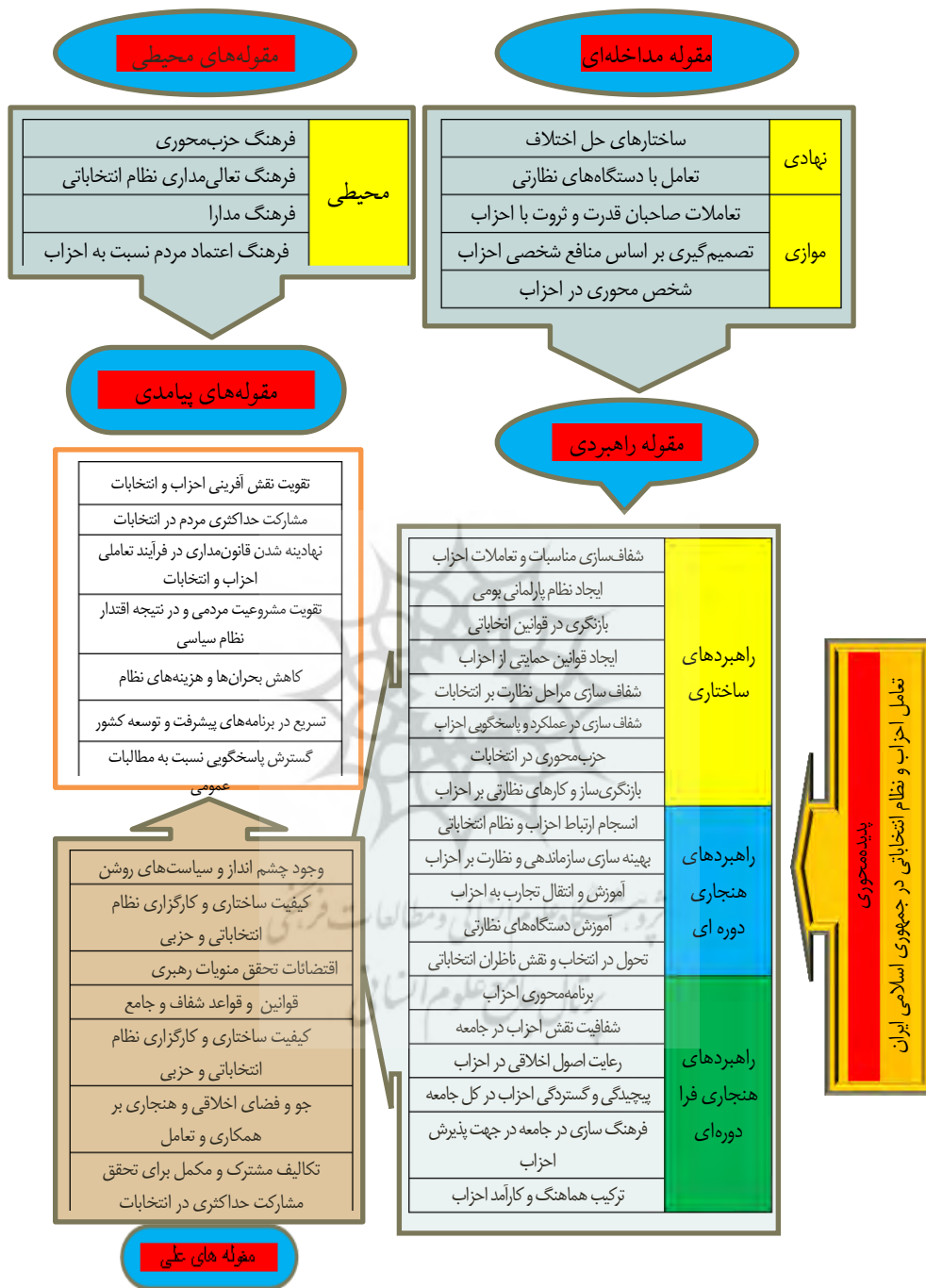

با توجه به آنچه بیان شد، در این مرحله نوبت به تجزیه و تحلیل داده‌ها است، به طوری که بر اساس نظریه داده‌بنیاد، کدهای محوری مقوله‌بندی شده و هر یک از مقوله‌ها مشخص می‌گردد. بنابراین، می‌توان روند فعالیت را چنین ترسیم کرد. در ابتدا کدهای باز تعیین شده و مفاهیم آن دسته‌بندی می‌گردد. سپس در مرحله کدگذاری محوری؛ مقوله‌ها تعیین گردید؛ به طوری که بنا به ارتباط مقوله‌ها با یکدیگر و جنس آنها، مقوله‌ها در دسته‌های مختلف تقسیم‌بندی شد و به این وسیله کدهای محوری از میان مقوله‌های متعدد استخراج گردید. برای یکپارچه‌سازی این مقوله‌ها لازم بود که مقوله هسته‌ای یا محوری از بین همه مقوله‌ها کشف شود؛ برای رسیدن به این موضوع مقایسه مقوله‌ها به صورت رفت و برگشتی در چند نوبت انجام شد و در نهایت مشخص گردید مقوله محوری را می‌توان همان عنوان مقاله، یعنی کیفیت تعامل احزاب و نظام انتخاباتی برگزید.

۷-۲. کدگذاری انتخابی؛ روایتگری برای یکپارچه‌سازی

مرحله نهایی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، کدگذاری انتخابی است. در این مرحله بر اساس روش داده‌بنیاد با رویکرد استراوس و کوربین تلاش برای ربطدهی کدهای محوری با مقوله مرکزی یا محوری است.

الف) مقوله یا پدیده محوری: تجزیه و تحلیل داده‌های مستخرج از متن مصاحبه‌ها از طریق کدگذاری باز به این نتیجه رهنمون شد که مقوله محوری چیزی غیر از مقوله «تعامل مطلوب» نیست؛ چرا که همه مفاهیم استنباط شده از گزاره‌های استخراج شده از متن مصاحبه‌ها و مقوله‌های اولیه و سپس نتایج کدگذاری محوری دلالت بر تعامل بین احزاب و نظام انتخاباتی داشتند. مقوله یا پدیده محوری نیز از این جهت نام‌گذاری شده است که همه مفاهیم و مقوله‌ها، حول آن قرار گرفته و تبیین‌کننده آن در ابعاد مختلف هستند. به بیان دیگر پدیده محوری، یک‌پارچگی را بین همه مقوله‌های در قالب یک الگوی تعاملی مطلوب فراهم ساخت. بر این اساس، مقوله تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران به عنوان مقوله محوری، سایر مقوله‌های پیرامون آن را با هم پیوند داد و الگوی راهبردی مقاله را نتیجه داد. یکپارچه‌سازی مقوله محوری را می‌توان در الگوی زیر مشاهده کرد:

نمودار ۱. الگوی راهبردی تعامل کارآمد میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران
(منبع: یافته‌های تحقیق)

ب) شرایط علی: مصاحبه‌شوندگان بر این اعتقاد هستند که عوامل مختلفی بر پدیده‌محوری تعاملات حزبی و نظام انتخاباتی مؤثر است. یکی از این علل، کارکرد موفق و نقش تأثیرگذار ولایت فقیه در مدیریت جامعه سیاسی است. به نظر آنها ولی فقیه در هدایت نظام انتخاباتی برای شکل‌دهی تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی بسیار مهم است. برای این منظور لازم است به رهنمودها و تدابیر ایشان نگاه منظومه‌ای داشته و با توجه به شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر آنها را به کار بست. علاوه بر این احزاب و گروه‌های سیاسی نیز با حسن نیت و ترجیح منافع ملی بر منافع حزبی و معیار قراردادن بنیادهای نظام جمهور اسلامی تعامل خیرخواهانه‌ای را با مراکز ذی‌ربط و مؤثر برای شکل‌دهی نظام انتخاباتی متناسب به داربست‌های اصولی جمهوری اسلامی داشته باشند. در این صورت بخشی از عوامل موجهه و مبقیه تعامل مطلوب بین نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران فراهم خواهد شد. بنابراین احزاب با عمل به تکالیف در راستای حفظ اصول انقلاب اسلامی برای شکل‌دهی نظام حزبی مطلوب با مختصات فرهنگ اسلامی و نیز ایجاد نظام انتخاباتی مطلوب در تراز انقلاب اسلامی شرط اولیه شکل‌گیری پدیده‌محوری است. در صورتی که اگر هر یک از طرفین به وظایف خود به درستی عمل نکنند، طرف مقابل رغبتی برای ادامه این تعامل نداشته و خود به خود تعاملی شکل نخواهد گرفت.

پ) شرایط زمینه‌ای: از نظر مصاحبه‌شونده‌ها، فرهنگ حزب‌محوری، فرهنگ تعالی‌مداری نظام انتخاباتی و فرهنگ مدارا به موازات حفظ اصول انقلاب اسلامی از عوامل زمینه‌ساز راهبردهای تعامل حزبی و نظام انتخاباتی است. همچنین به اعتقاد آنها، نهادینه شده فرهنگ اسلامی، اخلاق سیاسی، خصلت مردمی بودن، ترجیح منافع حزبی بر منافع ملی و مصالح اسلامی، قاعده‌مندی در رقابت‌های سیاسی در رفتار حزبی می‌تواند زمینه نظام حزبی مطلوب را شکل داده و راهبردهای تعامل مطلوب نظام حزبی و نظام انتخاباتی را تسهیل نماید. در صورتی که رفتارهای الیگارشیک حزبی، سیاست‌زدگی، عمل اپوزیسیونی بر نظام (نه در و با نظام)، افزایش شکاف انتظارات بین احزاب با منتخبان ملت بر فضای سیاسی و سپهر عمومی حاکم شود، نظام حزبی را از مسیر نظم مدنی خارج و منجر به زوال مطلوبیت تعامل بین احزاب و انتخابات خواهد شد. در نتیجه بی‌اعتباری

احزاب در جامعه، شکل‌دهی هر گونه تعامل مطلوب میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی را بی‌معنا می‌کند و شرایط زمینه‌ای مؤثر بر راهبردها را مختل می‌سازد.

ت) شرایط مداخله‌گر: از نظر مصاحبه‌شونده‌ها ساختارهای حل اختلاف، قوانین، تعامل با دستگاه‌های نظارتی، شخصی‌نگری در سیاست‌ورزی بر راهبردهای تعامل مطلوب بین نظام حزبی و نظام انتخاباتی تأثیرگذار است؛ چرا که عوامل مداخله‌گر مانع حصول اجماع در تدوین منشور وحدت ملی به موازات استفاده از فرهنگ متعالی اسلامی در رقابت‌های اسلامی، تجارب تاریخی و قواعد رقابت سیاسی خواهد شد. همچنین به باور مصاحبه‌شونده‌ها تأخیر در بلوغ و عقلانیت سیاسی نخبگان و فعالان احزاب و جریان‌های سیاسی از عوامل مداخله‌گر منفی بر شکل‌دهی قوانین لازم در جهت حمایت از تعاملات حزبی و نظام انتخاباتی و حاکمیت شفافیت رفتار حزبی و نظارتی است. از سوی دیگر وجود غلبه منافع فردی و گروهی بر منافع ملی و مصالح اسلامی، موجب به هم خوردن نظم قاعده‌مند در رقابت‌های سیاسی و کثرت تلقی‌های ناصواب و اعلام مواضع افراطی و تفریطی احزاب سیاسی در وضعیت‌ها، موضوعات و روندهای مختلف سیاسی و اجتماعی می‌شود. نتیجه مستقیم این عوامل مداخله‌گر منفی، سبب بروز و ظهور بی‌انصافی و بی‌تقوایی سیاسی - انتخاباتی و مهم‌تر از همه عدم برنامه‌محوری بودن احزاب خواهد شد. از منظر دیگر نبود سازوکار مناسب در تشخیص و تفاهم در مصادیق اصول اساسی و محوری رقابت سیاسی مبتنی بر قانون اساسی از یک‌سو و گاهی فقر نگاه خیرخواهانه برخی از احزاب نسبت اصول اساسی انقلاب اسلامی و همچنین کاهش آستانه تحمل انتقادهای سازنده و به ویژه ملتزم نبودن به قواعد بازی در میان احزاب، وجود روحیه سهم‌خواهی بین حزبی تأثیر منفی بر راهبردهای تعامل مطلوب وارد می‌سازد. ضعف در اصلاح نظام انتخاباتی که خود ناشی از عوامل مختلفی است نیز تأثیرگذار بر راهبردهای تعامل مطلوب است؛ چرا که نظام انتخاباتی، تعیین‌کننده قواعد بازی و رقابت سیاسی - انتخاباتی بین گروه‌های مختلف سیاسی و در عین حال این ضعف باعث اختلال در چگونگی توزیع قدرت میان احزاب و گروه‌های سیاسی می‌شود. پس ضعف شفافیت در نظام و مراحل انتخابات، منجر به عدم پاسخگویی احزاب نسبت به رفتارهای‌شان خواهد شد که در نتیجه

این وضعیت می‌تواند راهبردهای شکل‌دهی تعامل مطلوب بین نظام حزبی و نظام انتخاباتی را مختل نماید.

ث) راهبردها: از نظر مصاحبه‌شونده‌ها راهبردها برای شکل‌گیری تعاملات مطلوب حزبی و نظام انتخاباتی دارای ابعاد مختلف است. این ابعاد در مقوله‌بندی مشخص شد که بخشی از آنها به علل اصلی، بخشی به شرایط زمینه‌ای و بخش دیگر به عوامل مداخله‌گر مربوط می‌شود. در یک جمع‌بندی کلی راهبردهای تعامل مطلوب در چند دسته سازماندهی شد. یک) راهبردهای معطوف به سازوکارهای قانونی و ساختاری اعم از نظام حزبی و نظام انتخاباتی و سایر قوانین و ساختارهای مرتبط. دو) راهبردهای مربوط به سازوکارهای هنجاری و اخلاقی بر رفتارهای بازیگران درون حزبی و بین حزبی و رفتارهای کارگزاران انتخاباتی. سه) سازوکارهای هنجاری و اخلاقی در رقابت‌های سیاسی نظیر شفاف‌سازی در عملکرد و پاسخگویی احزاب، شفاف‌سازی در همه مراحل انتخاباتی از جمله در نظارت انتخاباتی. چهار) راهبردهای مربوط به سازوکارهای مدیریتی بر عوامل بیرونی تأثیرگذار بر فضای انتخاباتی و پالایش فضای رقابت سیاسی از رفتارهای هنجارشکنانه و التهاب آفرین و حضور عناصر غیر حرفه‌ای در لایه‌های حساس حزبی به منظور حاکمیت بخشیدن الگوی اسلامی بر تعامل بین احزاب و کارگزاران انتخاباتی. پنج) ارائه الگوی رقابت‌های سالم انتخاباتی با توجه به رعایت حفظ خطوط قرمز و مرزهای خودی و غیرخودی به منظور انسجام بخشی ارتباط احزاب و نظام انتخاباتی.

ج) پیامدها: کدهای استخراج شده از متن مصاحبه‌های صاحب‌نظران در رابطه با تعاملات حزبی و نظام انتخاباتی و راهبردهای معطوف به آن، پیامدهای مختلفی را در پی دارد که در کارآمدی نظام سیاسی مؤثر خواهد بود. مصاحبه‌شوندگان بر این اعتقاد بوده‌اند، پیامد تحقق راهبردها، به وجود آمدن فضای سالم و اسلامی بر رقابت‌های سیاسی و شکل‌گیری برداشتهای مثبت از تعامل میان نظام احزاب و نظام انتخابات در کشور خواهد بود. پیامدهای منفی ناشی از تعامل نامطلوب میان احزاب و نظام انتخاباتی بر طرف می‌گردد. در واقع از رهگذر تحقق راهبردها و شکل‌گیری تعامل مطلوب بین احزاب و کارگزاری انتخابات تأثیر خود را بر مشارکت سیاسی مردم در انتخابات و به وجود آمدن امنیت نرم بر فضای کشور

و پیشگیری از سوء استفاده بازیگران بیرون از فضای انتخابات، برجای خواهد گذاشت. همچنین شکل‌گیری تعامل مطلوب نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران موجب حضور سلیقه‌های مختلف در انتخابات با حفظ خطوط قرمز، افزایش اعتماد عمومی نسبت به احزاب و نظام انتخاباتی، مشارکت حداکثری مردم در انتخابات، کاهش تنش آفرینی‌های مختلف و در نهایت افزایش مشروعیت مردمی نظام می‌گردد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش که با عنوان الگوی تعاملی نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران انجام شده؛ مبتنی بر مصاحبه با نخبگان صاحب‌نظر در این عرصه بوده است. در راستای تعامل هر چه بهتر میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران الگوی راهبردی ترسیم شده است. راهبردهای به دست آمده در سطوح مختلف می‌توانند ضمن اینکه تعامل مطلوب تعامل نظام حزبی را با نظام انتخاباتی تسهیل و از عوامل مداخله‌گر جلوگیری می‌کند، پیامدهای قابل توجهی هم بر سطوح خرد، یعنی بازیگران سیاسی (اعم احزاب و گروه‌های سیاسی و کارگزاران انتخاباتی) در رقابت‌های سیاسی و انتخاباتی، هم بر سطوح میانی یعنی نظام حزبی و نظام انتخاباتی و هم بر سطوح کلان، یعنی بر نظام سیاسی دارد. راهبردهای ساختاری، شرط ابتدایی و اولیه این تعامل است؛ به طوری که شفاف‌سازی در مناسبات و تعاملات احزاب بر اساس نظام الگوی خطوط قرمز؛ تقویت نظام پاسخگویی احزاب و کارگزاران انتخاباتی نسبت به عملکردهایشان؛ اصلاح قوانین انتخاباتی مبتنی بر فرهنگ اسلامی، تجربیات گام اول انقلاب و به دور از ترجیحات حزبی؛ طراحی الگوی کارآمد نظام نظارتی مبتنی بر تکنولوژی‌ها و فناوری‌های جدید و شفاف بودن نظام نظارتی، ایجاد قوانین شفاف حمایتی از احزاب، شفاف‌سازی مراحل نظام نظارتی بر انتخابات، می‌توانند بنیادهای قوی را برای تعامل مطلوب پایه‌گذاری نمایند.

راهبردها در سطوح کارگزاری شرط مقوم در تعامل نظام حزبی و نظام انتخاباتی است. شفاف‌سازی در عملکرد و پاسخگویی احزاب؛ حزب‌محوری مبتنی بر التزام عملی بر قواعد بازی در انتخابات؛ شفاف‌تر شدن تصمیمات، مواضع و رفتارهای متولیان انتخاباتی،

پذیرش مرزهای خودی و غیرخودی توسط جریان‌های سیاسی و حرفه‌ای شدن عضویت‌های حزبی و حاکمیت نگاه برنامه‌محور در رفتارهای انتخاباتی آنها و رفتارهای مصلحت‌محور شخصیت‌های سیاسی به منظور حفظ نظم مدنی و پیشگیری از شالوده‌شکنی از جمله موارد مقوم به شمار می‌آیند.

راهبردهای هنجاری و اخلاقی شرط کافی و در عین حال استحکام‌بخش تعامل مطلوب بین نظم حزبی و نظام انتخاباتی را دارد. در اولویت قرار گرفتن اخلاق سیاسی در رقابت‌های سیاسی، التزام عملی احزاب و گروه‌های سیاسی به قواعد و هنجاری اجتماعی، پرهیز از هر نوع هنجار شکنی و رویه‌شدن اخلاق محکوم‌سازی هنجارشکنان در رقابت‌های انتخاباتی، نهادینه شدن هنجارها، عدم استفاده از حمایت‌های خارجی در احزاب و گروه‌های سیاسی، رعایت باید و نبایدهای اخلاق انتخاباتی در بین کارگزاران و مدیریت انتخابات، بخشی از راهبردهای موصوف را شامل می‌شوند.

برقراری تعامل میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که یک تعامل مطلوب بین این دو نظام بدون توجه به شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر امکان‌پذیر نیست. این شرایط هم مشمول شرایط نهادی و هم موازی می‌شود؛ هر یک از اینها در ارتقا و عدم ارتقای تعامل مؤثر هستند. بنابراین توجه به شرایط محیطی و مداخله‌گر در راهبردهای تأثیرگذار بر پدیده‌محوری مؤثر است. بنابراین، جمع‌بندی نظرات صاحب‌نظران حاکی از این واقعیت است که اگر تصحیح ساختارها و نهادهای قانونی برای شکل‌دهی تعامل سازنده کفایت نمی‌کند، بلکه در صورتی که موضوعاتی همچون ساختارهای حل اختلاف، تعامل با دستگاه‌های نظارتی، سازوکار پیشگیری از پیوند بین صاحبان قدرت و ثروت با احزاب، تصمیم‌گیری بر اساس منافع شخصی احزاب، شخص‌محوری در احزاب اصلاح‌نگردد؛ بسیاری از راهبردها از جمله شفاف‌سازی مراحل نظارت بر انتخابات، شفاف‌سازی در عملکرد و پاسخگویی احزاب، به طور عملی محقق نمی‌شود. بنابراین ارتباط میان مقوله‌ها و شرایط مختلف، زنجیروار بوده و با یکدیگر پیوند دارد.

پیشنهاد

با توجه به اینکه این تحقیق برای رسیدن به الگوی تعاملی میان نظام حزبی و نظام انتخاباتی است. برای عملیاتی سازی این الگو تحقیقی جامع، برای ترسیم راهکارهای ایجاد همکاری‌های نظام حزبی و نظام انتخاباتی صورت گیرد.

کتابنامه

- ادیب حاج باقری، محسن (۱۳۸۵). روش تحقیق گراند تئوری: راه و روش نظریه پردازی در علوم انسانی، تهران، بشری.
- اسماعیلی، محسن و حمید بالایی (۱۳۹۲). «الگوی راهبردی تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در قوانین برنامه توسعه اقتصادی، سیاسی، فرهنگی»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال دوم، شماره ۵، تابستان، صص ۴۳-۷۵.
- آل غفور، محمدتقی (۱۳۹۸). مصاحبه حضوری، دانشگاه باقرالعلوم (ع).
- ایوبی، حجت اله (۱۳۷۹). پیدایی و پایایی احزاب سیاسی در غرب، تهران، سروش.
- بادامچیان اسدالله (۱۳۹۸). تعاملات حزبی و نظام انتخاباتی، مصاحبه حضوری، تهران، دفتر حزب مؤتلفه اسلامی.
- باهنر، محمد رضا (۱۳۹۸). نقش احزاب در انتخابات مجلس، همایش، تهران، مرکز همایش‌های وزارت کشور.
- بجستانی سید محسن مدنی (۱۳۹۵). «نقش احزاب در انتخابات و جهت دهی حرکت‌های سیاسی»، مجله دانش و تاریخ سیاسی.
- بیگدلی، رحمت الله (۱۳۹۸). مصاحبه با خبرگزاری ایرنا، دسترسی در: <https://www.irna.ir/news/83478649>.
- پیشگاهی فرد، زهرا (۱۳۸۲). «مشارکت احزاب در توسعه سیاسی و رفتار انتخاباتی در شهرستان اصفهان». فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، سال سی و پنجم، شماره ۴۴، بهار، صص ۱۱-۲۲.
- تقی پور، علیرضا (۱۳۹۷). تعاملات حزبی و نظام انتخاباتی، مصاحبه حضوری، تهران، ساختمان پیمان.
- توسلی، غلامعباس (۱۳۶۹). نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران، انتشارات سمت.

- حسینی، سید محمد (۱۳۹۸). نقش احزاب در انتخابات مجلس، همایش، تهران، مرکز همایش‌های وزارت کشور، ۱۳۹۸/۷/۱۱.
- خرمشاد، محمد باقر و ابوذر رفیعی قهساره (۱۳۹۷). «نظام انتخاباتی و تأثیر آن بر نظام حزبی در ایران»، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال اول، شماره اول.
- دفتر مطالعات سیاسی وزارت کشور (۱۳۷۹). مشارکت سیاسی احزاب انتخابات، تهران، سفیر.
- دهقان نیری، ناهید و علی احمدی (۱۳۸۳). نظریه پردازی و نظریه‌های پرستاری، تهران، نشر بشری.
- دوورژه، موریس (۱۳۴۵). اصول علم سیاست، ترجمه ابوالفضل قاضی، تهران، امیرکبیر.
- دوورژه، موریس (۱۳۵۷). احزاب سیاسی، ترجمه رضا علومی، تهران، امیرکبیر.
- رحمانی، رضا (۱۳۹۶). نقش احزاب و جناح‌های سیاسی بر رفتار انتخاباتی شهروندان در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد. رشته علوم سیاسی، تهران، دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- رضایی، محسن (۱۳۹۸). نقش احزاب در انتخابات مجلس، همایش، تهران، مرکز همایش‌های وزارت کشور.
- رفیق دوست محسن، (۱۳۹۸). تعاملات نظام حزبی و نظام انتخاباتی، مصاحبه حضوری، تهران، بنیاد نور.
- رنجبر، هادی و علی اکبر حق دوست؛ مهوش صلصالی؛ علیرضا خوشدل؛ محمدعلی سلیمانی و نسیم بهرامی (۱۳۹۱). «نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع»، مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال ۱۰، شماره ۳.
- رهبیر، فاطمه (۱۳۹۷). تعاملات نظام حزبی و نظام انتخاباتی، مصاحبه حضوری، دماوند، احمدآباد دماوند.
- رهدار، احمد (۱۳۹۸). تعاملات نظام حزبی و نظام انتخاباتی، مصاحبه حضوری، قم، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام.
- زیبا کلام، صادق و مرتضی مقتدایی (۱۳۹۳). احزاب سیاسی و نقش آن در توسعه سیاسی ایران: «مطالعه موردی انتخابات»؛ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، شماره ۲۹.
- سورین، ورنر و جیمز تانکارد (۱۳۸۱). نظریه‌های ارتباط جمعی، ترجمه علی‌رضا دهقان، تهران، نشر دانشگاه تهران.
- شعبانی، حسن (۱۳۸۵). مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس)، تهران، انتشارات سمت.

صدر، شهاب‌الدین (۱۳۹۸). نقش احزاب در انتخابات مجلس، همایش، تهران، مرکز همایش‌های وزارت کشور.

عالم، عبد الرحمن (۱۳۷۵). بنیادهای علم سیاست، تهران، نشر نی.

عباس زاده، محمد (۱۳۹۱). «تأملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی»، جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۳، شماره پیاپی (۴۵)، (شماره اول)، بهار.

عرف، جمال (۱۳۹۸). ۱۱۰ حزب رسمی در کشور فعال است، تهران، خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، دسترسی در: <https://www.irna.ir/news/83482159>، ۲۹ شهریور ۱۳۹۸.

عرف، جمال (۱۳۹۸). نقش احزاب در انتخابات مجلس، همایش، تهران، مرکز همایش‌های وزارت کشور.

غفاری، ابوالفضل (۱۳۹۶). الگوی مطلوب تحزب برای تقویت مشارکت سیاسی فعال در جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه دکتری، رشته علوم سیاسی، قم، دانشگاه باقرالعلوم ع.

فتاحی، علی و کعبی، عباس (۱۳۹۲). راهکارهای مشارکت مردم در اداره‌ی حکومت اسلامی، فصلنامه دانش حقوق عمومی، دوره ۲، شماره ۶، زمستان.

فیرحی، داوود (۱۳۹۶). فقه و حکمرانی حزبی، تهران، نشر نی.

فیرحی، داوود (۱۳۹۸). حکمرانی حزبی، نشست علمی، تهران، سالن شهید صیاد شیرازی دانشگاه عالی دفاع ملی دفاعی.

قدیری ایبانه، محمد حسن (۱۳۹۸)، مصاحبه با خبرگزاری ایرنا، دسترسی در: <https://www.irna.ir/news/83478649>.

کاوجا، آنیکا (۱۳۹۵). احزاب سیاسی و انتخابات، ترجمه ابودر گوهری مقدم و داود کریمی پور، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

کواکبیان، مصطفی (۱۳۸۳). گفتمان آزادی و مردمسالاری، تهران، پازینه.

مقام معظم رهبری، بیانات، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری دسترسی در: khamenei.ir

مقتدایی، مرتضی (۱۳۹۳). احزاب سیاسی و انتخابات در ایران، تبریز، فروزش.

مهدوی‌زادگان، داود (۱۳۹۸). حکمرانی حزبی، نشست علمی، تهران، سالن شهید صیاد شیرازی دانشگاه عالی دفاع ملی دفاعی.

میخلز، روبرت (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی احزاب سیاسی مطالعه‌ای در مورد گرایش‌های الیگارش‌ی در دموکراسی‌ها، تهران، قومس.

نصیری علی اصغر (۱۳۹۷). تعاملات نظام حزبی و نظام انتخاباتی، مصاحبه حضوری، قم، پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام.

نظری، نظیر (۱۳۹۶). امکان سنجی تحزب در جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم سیاسی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

نوری امیرآبادی، مریم (۱۳۸۸). نقش احزاب و گروه‌های سیاسی در مشارکت سیاسی زنان (۱۳۳۲ - ۱۳۲۰)، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم سیاسی، تهران، دانشگاه الزهراء.

هاشمیان، سید محمد حسین (۱۳۹۸). تعاملات نظام حزبی و نظام انتخاباتی، مصاحبه حضوری، قم، پژوهشکده باقرالعلوم علیه السلام.

Glaser, B. G., & Strauss, A. (1978). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing.

-ARDANT (PH, (2004), *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, LGDJ.

GICQUEL (J.), (1987), *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Montchrestien.

(rethinking party systems 1999) mainwaring. scot

Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization: The Case of Brazil

Nordhaus, W. (1975). «The Political Business Cycle». *Review of Economic Studies*. vol42.No2

Andreas M. Riege (2003), *Validity and reliability tests in case study research: a literature review with "hands-on applications for each research phase*, *Qualitative Market Research: An International Journal*, Volume 6, Number 2 pp. 75-86, Griffith University, Nathan, Australia.